

POKLOPAC SARKOFAGA OD PROKONEŠKOG MRAMORA IZ SALONE

UDK 904 (398 Salona) "652"
Primljeno/Received: 1999. 11. 11.
Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Ema Višić-Ljubić
HR-21000 Split
Arheološki muzej u Splitu
Zrinsko-frankopanska 25

Tijekom građevnih radova, unutar zidina antičke Salone, uz njene istočne bedeme, otkriveni su ulomci poklopca sarkofaga od prokoneškog mramora. Poklopac je produkt salonitanskih radionica i pripada tipu koji oponaša krov kuće na dvije vode s četiri kutna polukružna akroterija. U tekstu se iznose stilska analiza i paralele s obzirom na materijal i dekoraciju, te se daje okvirna datacija nalaza. Poklopac se povezuje s jednom od dviju nekropola koje su se formirale istočno od stare jezgre grada Salone i čiji su se pojedini dijelovi nakon 170. godine našli unutar novih gradskih zidina.

Ključne riječi: Salona, poklopac, sarkofag, prokoneški mramor, salonitanske radionice, nekropola

Unutar perimetra antičke Salone, uz njene istočne bedeme, otkriven je još jedan vrijedan arheološki nalaz. U listopadu 1998. godine, nakon prethodno provedenih zaštitnih arheoloških istraživanja¹, započeli su u Ulici kralja Zvonimira u Solinu građevni radovi na izgradnji zgrade namijenjene stradalicima Domovinskog rata. Tom su prigodom na krajnjem zapadnom dijelu gradilišta, tijekom radova na iskopu zemlje za postavljanje postolja dizalice pronađeni ulomci antičkoga poklopca sarkofaga.²

Na temelju šest pronađenih ulomaka poklopac se mogao gotovo u potpunosti spojiti. Nedostaju uglavnom dijelovi središnjeg dijela prednje strane poklopca, te dijelovi desnog akroterija. Ta oštećenja su vjerojatno nastala još u antici i posljedica su nasilnog otvaranja grobova od strane pljačkaša u potrazi za dragocjenostima.³

Tragovi takvih uništavanja uočavaju se na brojnim razbijenim sarkofazima pronađenim na salonitanskim grobljima.

Poklopac sarkofaga (sl. 1, 2) (dužina: 220 cm, širina: 119 cm, visina: 59 cm) izrađen je od prokoneškog mramora, što je vidljivo po njegovoj teksturi - sjajno bijeloj boji i sivkastomodrim venama koje se pojavljuju u pravilnim razmacima. Po svom obliku pripada tipu koji oponaša krov kuće na dvije vode s četiri kutna polukružna akroterija. Kosina prednje strane poklopca ispunjena je plastično izvedenim motivom polukružnih crijepova s istaknutim rebrom po sredini. Sa strana se nalaze dva akroterija (dužina: 46 cm, visina: 30 cm), od kojih desnom nedostaje gornji dio. Oba su ukrašena istovjetnim, u plitkom reljefu izvedenim, biljnim motivima

---

¹ Istraživanja su provedena krajem 1996. godine od strane Ministarstva kulture-Konzervatorski odjel u Splitu.

² Djelatnici arheološkog muzeja (Ema Višić-Ljubić, kustos arheološkog lokaliteta Salone i Jozo Šakić, voditelj čuvarske službe) su nakon dojave 3. studenoga izašli na teren i na građevnoj parceli u Zvonimirovoj ulici (kat. čest. 4970/5, 4970/7) na prostoru rampe uočili razbacane ulomke poklopca sarkofaga koji su potom prenešeni na Manastirine. Ovom prigodom zahvaljujem dipl. arhitektu Anti Tonkoviću, voditelju građevnih radova koji nam je pružio podatke o mjestu i okolnostima nalaza jer se u trenutku otkrića nalazio na gradilištu.

³ Pored starih, vidljiva su i recentna oštećenja nastala djelovanjem rovokopača tijekom otkrića spomenika. Tom prigodom odlomljen je i veći dio unutrašnje strane poklopca.

sl. 1 prednja strana poklopca sarkofaga od prokoneškog mramora

- listovima akantusa s palmetama i viticom koja obrubljuje peterolisnu rozetu. S obzirom na plastičniju izradbu latica rozete na lijevom akroteriju, rozeta na desnom, oštećenom djeluje nedovršeno. Uz donji rub prednje strane poklopca teče pojas ispunjen motivom tordiranog užeta koji je po sredini, zbog oštećenja, prekinut. Biljni motivi (palmete i listovi akantusa) nalaze se i na akroterijima desne bočne strane poklopca. Između akroterija je trokutasti zabat obrubljen motivom tordiranog užeta s unutrašnjom profilacijom u čijem središtu dominira vrlo plastično izrađen lovorov vijenac s vrpcama (*taenia*) i četverolisnom rozetom na tjemenu. Uz donji rub bočne strane poklopca nalazi se utor u koji se postavljao željezni klin zaliven olovom. Takvim je klinom ovaj poklopac bio spojen za sanduk koji nije pronađen. Stražnja strana poklopca i lijeva bočna nisu ukrašene, već im je hrapava površina na pojedinim mjestima uglačana. Usporedba izvedbe motiva tordiranog užeta na bočnoj strani s onom na prednjoj, sumarnijom i lošijom, ukazuje da je u izradbi sudjelovala još najmanje jedna osoba. Bez obzira na različitosti u izvedbi, očito je da ovaj poklopac predstavlja veoma kvalitetan rad kojemu je nedostajala finalna obrada.

U Saloni je do sada pronađeno i obrađeno više od dvadeset, što cijelih što ulomaka sarkofaga od prokoneškog mramora⁴. Prema dosadašnjem stanju istraženosti njihova pojava i tipološki razvoj u Saloni mogu se pratiti od početka 3. do kraja 6. stoljeća (Cambi 1978: 407, 516-518). U tom su se najznačajnijem radioničkom središtu na istočnoj jadranskoj obali od uveženih, prethodno abociranih mramornih blokova iz kamenoloma s otočica Prokonesa u Mramornom moru izrađivali, odnosno doradivali visokovrijedni sarkofazi. Stoga se sarkofazi od prokoneškog mramora, kao i oni izrađeni od domaćeg kamena, koji je stizao iz bračkih i trogirskih kamenoloma, također smatraju lokalnim proizvodom (Cambi 1978: 236-240 ; Cambi 1988: 15-16). Pronađeni poklopac koji svojim oblikom imitira dvoslivni krov pripada

veoma čestom i uobičajenom tipu poklopca kakav se nalazi na brojnim sarkofazima u Saloni (Cambi 1978: 257). Pojava tog tipa poklopca seže u sam početak proizvodnje sarkofaga u salonitanskim radionicama, što je povezano i s pojavom ritusa inhumacije. Kao najranije datirani sarkofag (početak 2. stoljeća) u literaturi se navodi sanduk Gaja Albucija Menipa, pronađen na zapadnoj nekropoli (Cambi 1961-1962). S iste nekropole poznate pod nazivom *Hortus Metrodori* potječe još nekoliko sarkofaga s poklopcem u obliku dvoslivnog krova s akroterijima, koji se prema natpisima datiraju u prvu polovicu 2. stoljeća (Bulić 1910: 54; Abramić 1935-1949: 3-4, tab. II, sl. 1).

Najstariji cijeli sarkofag od prokoneškog mramora je onaj u kojemu je svoje posljednje počivalište našao mladi bračni par, Valerije Dinens i Atija Valerija. Pronađen je neotvoren na zapadnoj nekropoli, a prema imenskoj formuli na natpisu datira se u početak 3. stoljeća (Bulić: 1891; Cambi: 1978, 408; 1994, 84). Njegov poklopac tipološki i po dimenzijama odgovara novopronađenom, a na kosini prednje strane obaju poklopaca javlja se identičan motiv crijepova. Iz Salone potječu još dva poklopca sarkofaga od prokoneškoga mramora koji su pronađeni u blizini izvora rijeke Jadro, a datirani su u sredinu 3. stoljeća. (Bulić 1907: T. V, VI) Oba su ukrašena motivom crijepova, a u akroterijima su portreti supružnika. Na njihovim bočnim stranama prikazane su glave Meduze. Ulomak još jednog poklopca od prokoneškog mramora čuva se u splitskom Arheološkom muzeju, a prema portretu muškarca datira se oko sredine 3. stoljeća (Cambi 1978: 283, 409, TXCVII;). Biljni motivi na njegovim akroterijima (palmete, vitice i listovi akantusa), njihova izvedba te motiv plastično izvedenog tordiranog užeta u pojasu ispod akroterija povezuju ovaj poklopac s novootkrivenim.

Veoma sličan motiv lovorovog vijenca s rozetom na tjemenu koji ukrašava bočnu stranu novootkrivenog poklopca nalazimo i na ulomku poklopca od domaćeg

⁴ Pretežito su obrađeni u radovima Cambija među kojima treba istaknuti sljedeća djela: Cambi 1978 (neobjavljena doktorska disertacija 272-292, 490-518); Cambi 1994.

sl. 2 bočna strana poklopca sarkofaga od prokoneškog mramora

kamena sa zapadne nekropole⁵ (sl. 3). Prednji i bočni akroteriji toga poklopca također su ukrašeni palmetama i listovima akantusa. Premda su rađeni od različitih materijala i jedan i drugi poklopac imaju skoro identičnu ukrasnu koncepciju koja se ogleda u izboru i rasporedu biljnih motiva. Iako nije izravna analogija, zanimljiv je stilizirani prikaz lovorovog vijenca s krugom, odnosno kvadratom na tjemenu koji se nalazi na bočnim stranama poklopca otkrivenog na zapadnoj nekropoli⁶ (sl. 4). Takav se motiv javlja i na sanducima kampanskih sarkofaga s girlandama s kraja 2. i početka 3. stoljeća (Herderjürgen 1993: T. 15, 1). Motiv lovorovog vijenca ukrašava bočnu stranu još jednoga, nedavno otkrivenoga prokoneškog poklopca, datiranoga u drugu polovicu 3. stoljeća (Marin 1998).

Nažalost, novopronađeni poklopac sarkofaga nije nađen *in situ* i nije poznat točan kontekst nalaza što u mnogome otežava precizniju dataciju. Elementi koji bi nam mogli pružiti čvršće uporište za dataciju, kao npr.

pripadajući sanduk, natpis na poklopcu, ili prikazi portreta, u ovom slučaju nedostaju. Stilski analiza prikazanih motiva je u tom smislu nedostatan čimbenik, jer se isti motivi javljaju u širem vremenskom rasponu i na različitim tipovima sepulkralnih spomenika. S obzirom na vrijeme pojave sarkofaga od prokoneškog mramora u Saloni (sarkofag Valerija Dinensa i Atije Valerije) terminus *ante quem non* nastanka novopronađenog poklopca je početak 3. stoljeća. Za određenje gornje granice moglo bi biti indikativno mjesto otkrića. Pronađen je unutar bedema u istočnom dijelu antičke Salone. Na ovom prostoru su 1979. godine bila izvršena sondažna arheološka istraživanja koja su dala uglavnom negativne rezultate⁷. Međutim, tada su oko 50 metara zapadnije od mjesta gdje je pronađen ovaj poklopac, otkrivene kamene supstrukcije drvenoga mosta, ulomci nekoliko poklopaca i jedan cijeli sanduk od prokoneškoga mramora (sarkofag L. Dracontillae) (Oreb 1984: 33-35). Te nalaze

⁵ Ulomak poklopca se nalazi na prostoru zapadne nekropole i to na dijelu kojega je 1848. godine istražio F. Carrara. U njegovom izvješću s istraživanja "De scavi di Salona nel 1848, Beč, 1850., (str 9, 11) otkriveni spomenici se ne obrađuju posebno nego uglavnom sumarno. Međutim poklopac je prikazan na originalnom crtežu Franje Bratanića koji je reproduciran u prethodno navedenom izvješću (T. IV, 12). Crtež se čuva u knjižnici splitskog Arheološkog muzeja.

⁶ Poklopac se nalazi na dijelu zapadne nekropole kojega je 1909. i 1910. istraživao Bulić. U izvješću s istraživanja (Bulić 1910) ovaj se poklopac, budući da nema natpis, posebno ne obrađuje. Na planu (T. XIII) se nalazi uz istočni zid grobne parcele označene slovima LMBN bez oznake inventarnog broja. Poklopac ima oblik dvoslivnog krova s četiri kutna akroterija i ukrašen je motivom polukružnih crijevova.

⁷ Tijekom sondažnih arheoloških istraživanja 1979. godine (Oreb 1984: 33-34) ovaj prostor je istražen u okviru sektora III, sustavom rovova koji su se pokazali sterilni.

sl. 3 bočna strana ulomka poklopca sarkofaga sa zapadne nekropole ("Hortus Metrodori")

najvjerojatnije treba povezati uz jednu od nekropola koje su se formirale istočno od stare jezgre grada Salone. Te su nekropole, istočna i jugoistočna, nastale uz ceste kojima je zajedničko ishodište Porta Caesarea (istočna gradska vrata).⁸ Nakon izgradnje bedema koji su obuhvatili istočno gradsko proširenje, dijelovi tih nekropola su ostali unutar gradskih zidina. Analognu situaciju imamo u zapadnom dijelu grada gdje je nekropola funkcionirala još neko vrijeme nakon što se našla unutar bedemima ograđenog gradskog proširenja. To potvrđuje nalaz prokoneškog sarkofaga s prikazima godišnjih doba datiran na početak 3. stoljeća (Cambi 1991: 23, bilj.111). Prema tome, možemo pretpostaviti da su i dijelovi istočne i jugoistočne nekropole, koji su

170. godine također inkorporirani u gradski areal, funkcionirali još neko vrijeme tijekom 3. stoljeća.

S obzirom na sve navedeno, a uvažavajući *terminus ante quem non* pojave sarkofaga od prokoneškog mramora, te vjerojatnost da je poklopac pronađen na prostoru jedne od navedenih nekropola, moguće ga je datirati u prvu polovicu 3. stoljeća. To je ujedno i vrijeme kada vješti kamenoklesari salonitanskih radionica proizvode niz visokokvalitetnih sarkofaga. Ovaj novi nalaz, kao i brojni do sada poznati ukazuje da je u Saloni, metropoli rimske provincije Dalmacije, živio određeni sloj ljudi koji je imao potrebu za takvim izrađevinama i mogao platiti visoku cijenu dopreme mramornih blokova i njihove umjetničke obrade.

⁸ Novopronađeni poklopac sarkofaga otkriven je na mjestu koje je približno jednako udaljeno od pretpostavljenih glavnih pravaca pružanja obiju nekropola (Cambi 1988: 76 i d., sl.1; Dyggve 1989: T. 1, 5). Dosadašnja arheološka istraživanja istočnog dijela Salone još uvijek nisu riješila pitanja točnih pravaca cestovnih komunikacija kao ni tijekom rukavaca rijeke Jadro na tom području.

sl. 4 bočna strana poklopca sarkofaga sa zapadne nekropole ("Hortus Metrodori"). Fotografije izradio: Tonči Seser

POPIS KRATICA

- Bull. Dalm. - Bulletino di archeologia e storia Dalmata, Split RFF - Radovi filozofskog fakulteta, Zadar
- VAHD - Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

POPIS LITERATURE

- Abramić 1935-1949 M. Abramić, Zapadna nekropola antike Salone, VAHD LII, 1-18, 1935-1949
- Bulić 1891 F. Bulić, Il sarcofago marmoreo dei coniugi Valerius Dinens e Attia Valeria trovato a Salona, Bull. Dalm. XIV, 1891, 49-52
- Bulić 1907 F. Bulić, Due coperchi di sarcofagi marmorei trovati a Salona, Bull. Dalm. XXX, 1907, 99-101
- Bulić 1910 F. Bulić, Escavi nella necropoli antica pagana di Salona detta Hortus Metrodori negli anni 1909 e 1910., Bull. Dalm. XXX, 1910, 3-66
- Cambi 1961-1962 N. Cambi, Sarkofag Gaja Albucija Menipa, VAHD LXIII-LXIV, 1961-1962, 99-112
- Cambi 1978 N. Cambi, Sarkofazi na istočnoj jadranskoj obali (3.-7. st. n.e.) (neobjavljeno, doktorska disertacija, 1975.)
- Cambi 1986 N. Cambi, Salona i njene nekropole, RFF 25 (12), 1986, 61-108
- Cambi 1988 N. Cambi, Antički sarkofazi u Dalmaciji, Split, 1988
- Cambi 1991 N. Cambi, Predgovor i Pogovor, u: Antička Salona (zbornik radova) uredio N. Cambi, Split, 1991.
- Cambi 1994 N. Cambi, Sarkofag Dobrog Pastira i njegova grupa, Split, 1994
- Carrara 1850 F. Carrara, Topografia e scavi di Salona, Trieste, 1850.
- Dyggve 1989 E. Dyggve, Povijest salonitanskog kršćanstva, iz E. Dyggve, Izabrani spisi, Split, 1989
- Herderjürger 1993 H. Herderjürger, Campanische Girlandensarkophage. U: Sarkophage der römischen Kaiserzeit (urednik G. Koch), Mainz am Rhein, 1993, 43-50
- Marin 1998 E. Marin, Čudesni sarkofag iz trećeg stoljeća, Slobodna Dalmacija 21. IX. 1998, 34
- Oreb 1984 F. Oreb, Archaeological Excavation in the Eastern Part of Ancient Salona in 1979, VAHD LXXVII (Disputationes Salonitanae II), 1984, 25-35

SUMMARY

SARCOPHAGUS LID MADE OF PROCONNESIAN MARBLE FROM SALONA

Key words: Salona, sarcophagus lid, Proconnesian marble, workshops of Salona, necropolis of Salona

In October 1998 six fragments of antique sarcophagus lid were found during the construction work in Kralja Zvonimira street at Solin.

The sarcophagus lid (length: 220 cm, width: 119 cm, height: 59 cm) is made of Proconnesian marble. It belongs to a characteristic and standard type of Salonitan saddle-roofed lid with corner acroteria. The slant of the front side of the lid depicts a plastic motive of semicircular tiles with a prominent ridge in the middle. The acroteria decoration is a shallow relief with plant motives – acanthus leaves with palmettes and tendril that flank a five-leaf rosette. Along the lower edge of the front side of the lid there is a line of twisted cord, which is damaged in the middle and therefore interrupted. The twisted cord also lines the triangular pediment of the short side of the lid where a very well graphically made bay-wreath with bands (taenia) and a four-leaf rosette in the vertex dominates. The back and the lateral side are not decorated, but their rough surface is smoothed. As far as workmanship is concerned, the lid represents a high quality work that lacked final treatment.

According to the condition so far, research and typological development of the Proconnesian marble sarcophagi at Salona can be studied from the beginning of the 3rd to the end of the 6th century. This is the most significant workshop centre on the eastern Adriatic coast where high value sarcophagi were made, that is, finally processed from the imported, previously roughly sketched marble blocks from the little island of Proconnes in the Sea of Marmara. This is why both the sarcophagi made

of Proconnesian marble and those made of domestic stone are considered to be a local product.

Unfortunately, the newly excavated sarcophagus lid was not found *in situ*, neither is the exact context of the find known, thus aggravating the precise dating. Supporting dating elements (e.g. the belonging body, inscription, portrays in acroteria) are missing, while the style analysis of motives is not sufficient, as the same motives can be found in an extensive time range and in various sepulchre monument types. As the oldest sarcophagus made of Proconnesian marble from Salona (the sarcophagus of Valerius Dinens) was dated in the beginning of the 3rd century, the third century could be accepted as *terminus ante quem non* of the existence of the newly found lid. The place where it was found could define the upper limit. It was found within the walls in the eastern part of antique Salona, and should most probably be connected with one of the necropolises (eastern or south-eastern), situated along the roads whose common starting point was Porta Caesarea (the eastern town gate). However, after the walls comprising the eastern town extension had been built in the year 170, a parts of the necropolises remained within town walls. There is an analogue situation in the western part of town, where the necropolis functioned for some more time, after it had appeared to be within the walls of the town extension.

According to all the stated data, and bearing in mind *terminus ante quem non* of the existence of the sarcophagus made of Proconnesian marble, as well as the probability that the lid was found in the area of one of the mentioned necropolises, it can be dated in the first half of the 3rd century. This is also the time when skilled stone masons from Salonitan workshops produced a large number of high quality sarcophagi like the newly found one.

Translated by D. Šantić